

iniatuur

Jaargang 20 **2** juni 2016

Vereniging Vrienden Martinikerk

Secretariaat
Martinierkhof 3
9712 JG Groningen

Telefoon
050 311 12 77

E-mail
vriendenmartinikerk@gmail.com

Website
www.vriendenmartinikerk.nl
www.martinikerk.nl

Colofon

Redactie
Marlies van Kruining
Antoine van der Meer
(redactiesecretaris)
Sybren Sybrandy
Tonko Ufkes
Jan Visser

Medewerkers
Jasper Huis in't Veld
Peter Hoffer

E-mail
info@martinikerk.nl

Druk
Marnedrukkers, Leens

pgravingen op het "Binnenterrein" (zie artikel op pagina 3 tot en met 6)

an de redactie

In dit nummer zoals gebruikelijk de lezing die in aansluiting op de jaarvergadering van de Vereniging Vrienden Martinikerkerk op 16 april 2016 werd gehouden door Jasper Huis in 't Veld, archeoloog en projectleider bij RAAP Archeologisch Adviesbureau. Aan zijn hand steken we de Sint Jansstraat over om te kijken naar de opgravingen ten behoeve van de bouw van de nieuwe oostwand van de Grote Markt. Verder een bijdrage van Peter Hoffer, die in april jl. een enthousiaste schare cursisten heel wat wist te vertellen over details van de Martinikerkerk, dikwijls in vergelijking met andere monumentale kerken in West-Europa, met prachtige plaatjes! En natuurlijk feliciteren we onze collega-redacteur Jan Visser met zijn koninklijke onderscheiding. Zijn activiteiten voor de Martinikerkerk hebben daarbij vast een rol gespeeld!

Marlies van Kruijning, Antoine van der Meer, Sybren Sybrandy, Tonko Ufkes, Jan Visser

genda Martinikerkerk

(zie voor de meest actuele stand ook "Agenda" onder www.binnenstadskerken.nl)

Kerkdiensten

Wijkgemeente Martinikerkerk:

Elke zondag: 9.30 uur en 19.00 uur
(op de tweede zondag van de maand om 17.00 uur)
www.wijkgemeente-martinikerkerk.nl

GSp - Studentenplatform voor Levensbeschouwing:

Elke zondag: 11.30 uur en twee keer per maand Vesper:
17.00 uur (1 oktober tot 1 juni)
www.gspweb.nl

Toeristische openstelling Martinikerkerk

Vanaf eind april zetten we de deuren weer wijd voor u open. Op de website vindt u onze openingstijden.

Contactgegevens Martinikerkerk:

Martinikerkerkhof 3, 9712 JG Groningen
tel: 050-3111277
E-Mail: info@martinikerkerk.nl
website: www.binnenstadskerken.nl
 @Martinikerkerk

Woensdag 15 juni

Orgelconcert Ton Koopman i.k.v. Stichting

Avondmusyck

Benefietconcert voor het nieuwe Schnitger-orgel in de Lutherse Kerk
Aanvang 20.00 uur. De kerk is open vanaf 19.30 uur.
Toegang €15,00

Woensdag 22, 29 juni, 6, 13, 20, 27 juli, 3, 10 en 17 augustus

Orgelconcerten

georganiseerd door de Stichting Avondmusyck Martinikerkerk Groningen.

Aanvang 20.00 uur. De kerk is open vanaf 19.30 uur.
Toegang €10,00

Meer informatie: zie pagina 8

Vrijdag 17, 24 juni, 1, 8, 15, 22, 29 juli, 5, 12 en 19 augustus

Lunchpauzeconcerten

door jonge talentvolle organisten georganiseerd door de Stichting Groningen Orgelland, Prins Claus Conservatorium en de Stichting Martinikerkerk Groningen
Aanvang: 12.45 uur

Toegang: €1,00

(LET OP: DIT STAAT FOUTIEF IN DE ORGELAGENDA)

Meer informatie: zie pagina 8

Zaterdag 18 juni

Martini on Wings

On Wings! is een driedaags festival dat zich ten doel stelt de blaasmuziekcultuur in Noord-Nederland uit de beslotenheid

van huiskamer, dorpshuis en oefenlokaal te halen en de veelzijdigheid van deze cultuur aan een breed publiek te presenteren.

Leo van Doeselaar, orgel
Robert Vanryne, baroktrompet
Aanvang: 20.15 uur

Vrijdag 1 juli tot en met zaterdag 27 augustus

Zomertentoonstelling

Schoonheid van religie
zie verder op pagina 6

Zaterdag 2, 9, 16, 23 en 30 juli, 6, 13, 20 en 27 augustus

Orgeldemonstraties

Dit is een klankdemonstratie van het hoofdorgel met uitleg over het orgel.

De demonstraties worden verzorgd door de Stichting Groningen Orgelland.

Aanvang: 14.30 uur

Toegang: € 1,00

Meer informatie: zie pagina 8

Zaterdag 2 juli

Taracea

Een contrastrijk mozaïek van schitterende motetten, ingenieuze fuga's, inventieve variatievormen, grootse koralen, virtuoze concerten en fantasieën. Een mix van stijlen en compositievormen waarvoor we meer dan vijftig instrumenten gebruiken, zodat het sprankelende repertoire voor blokfluitkwintet zich als een veelkleurige klankenwereld voor de luisteraar ontvouwt.

Seldom Sene Recorder Quintet

Aanvang: 20.00 uur

Zaterdag 10 september

Open Monumentendag

Zoals ieder jaar is de Martinikerkerk het kloppend hart van deze dag in de Stad Groningen. Met informatiestands en activiteiten sluiten we aan bij het landelijke thema: Iconen en symbolen

De kerk is open van 10.00 - 17.00 uur. Toegang: gratis

Zaterdag 19 september

Bach-integrale deel 7: 'Bach Dansant'

Leo van Doeselaar, orgel

Toegang: €10,00 (incl. glas wijn)

Aanvang: 20.00 uur

Donderdag 13 tot en met zondag 16 oktober

Schnitgerfestival

voor uitgebreide gegevens zie: www.schnitgerfestival.nl

Opgravingen aan de Grote Markt Oostzijde

Jasper Huis in 't Veld (RAAP Archeologisch Adviesbureau)

In de jaren 2008 tot en met 2012 heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden aan de Grote Markt Oostzijde. Dit onderzoek vond plaats in verband met de nieuwbouwplannen van het Groninger Forum en de Oostwand van de Grote Markt.

Na het veldwerk is RAAP in 2015 gestart met de uitwerking van en rapportage over de verschillende opgravingen. Het gaat om drie deelgebieden: het Martiniekerkhof, de Oostwand van de Grote Markt en het terrein waar het Groninger Forum komt te staan. Naar verwachting zal het rapport eind 2016 gereed zijn. In dit artikel zullen de voorlopige resultaten worden gepresenteerd, waarbij vooral het deelgebied van het Groninger Forum zal worden belicht.

De oostwand van de Grote Markt

Tijdens de bevrijding van Groningen in 1945 is vooral in het stadscentrum fel gevochten. Hierbij zijn grote delen van het oude hart van de stad verwoest, onder andere de oostwand van de Grote Markt. Na de oorlog is dit volgens de toenmalige inzichten weer opgebouwd. De rooilijn van de panden aan de oostwand is destijds circa 13 m naar het oosten verplaatst. In de loop van de tijd is de hele oostwand weer opgevuld, met als laatste toevoeging de Naberpassage en bijbehorende parkeergarage. Deze nieuwbouw is destijds zonder archeologisch onderzoek uitgevoerd. Op enkele losse waarnemingen na is er dus niets bekend over wat zich ter plekke in de bodem heeft bevonden.

In de nieuwbouwplannen aan de oostzijde van de Grote Markt verschuift de rooilijn weer terug naar haar vooroorlogse positie. Op de plek van de bovengrondse parkeergarage wordt het Groninger Forum gebouwd, met daarbij een geheel ondergrondse parkeerkelder. Tegenwoordig is de wettelijke regelgeving zodanig geregeld dat bij dergelijke bouwplannen archeologisch onderzoek verplicht is.

De opgraving

Het onderzoek is in verschillende campagnes uitgevoerd. In 2008 is een eerste sleuf aan de oostwand van de Grote Markt aangelegd. In 2009 en 2010 zijn eveneens delen van de oostwand onderzocht. Tevens is in 2010 een start gemaakt met opgravingen op het Martiniekerkhof, ten zuiden van de Martiniekerk. In 2011 en 2012 is het archeologische onderzoek aan de oostwand en het Martiniekerkhof afgerond en is het terrein ten oosten van de panden aan de Grote Markt, grofweg het gebied tussen de Schoolstraat, Popkenstraat en Poelestraat (ook wel aangeduid als 'het Binnenterrein') opgegraven.

Bij de opgraving aan het Martiniekerkhof zijn circa 250 skeletten gedocumenteerd. Een fors aantal dateert uit de vroege Middeleeuwen. Het onderzoek van deze skeletten

is nog in volle gang en zal in volledigheid in het komende rapport te lezen zijn.

De opgraving aan de oostwand heeft de oudste resten van bebouwing aan de Grote Markt bloot gelegd. Het onderzoek op het Binnenterrein richtte zich op de oudste resten van de Bisschopshof, het hof van de bisschop van Utrecht, de belangrijkste machthebber in Groningen gedurende de 11e en 12e eeuw.

Groningen in de Middeleeuwen

De stad Groningen ligt op het noordelijkste puntje van de Hondsrug, een relatief hoog gelegen keileemrug. Tijdens de laatste ijstijd raakt het keileem bedekt met zand. Dit dekzand vormt de natuurlijke ondergrond van het stadscentrum. Ten west, noord en oosten van de noordelijke punt liggen klei en veengebieden, die na de laatste ijstijd zijn ontstaan. Deze ligging maakt het een gunstige plek voor bewoning. Vanaf de vroege

Middeleeuwen ontstaat langzaam maar zeker een min of meer permanente nederzetting. Resten uit deze tijd, de 6e tot en met 10e eeuw na Christus zijn bij verschillende opgravingen in het centrum van de stad Groningen aangetroffen.

In 1040 wordt de 'nederzetting' Groningen door de Duitse Koning Hendrik III geschonken aan de Utrechtse bisschop Bernold. De akte waarin deze gift wordt omschreven is het oudste document waarin Groningen wordt genoemd. De bisschop ontvangt een omvangrijk landgoed van de koning, maar hoe groot het is, en waar de landerijen zich precies bevinden wordt niet omschreven in de akte. Op basis van andere historische bronnen is duidelijk dat het landgoed een aanzienlijk deel van het centrum van de stad beslaat.

Het belangrijkste hof van het landgoed is de 'Bisschopshof', dat ongeveer ter hoogte van het Feithuis heeft gelegen. Op dit hof verbleef de bisschop wanneer hij zijn landgoed bezocht. In de directe omgeving van de Bisschopshof zijn nog andere bisschoppelijke landerijen gelokaliseerd. Dit betreft onder andere 'de Valkenvlucht', in de buurt van de Schoolstraat. Op dit deel van het landgoed ontstaat in de 14e eeuw het Wittewierumerhof: een 'huis in de stad' van het klooster van Wittewierum, waar de abten van het klooster konden verblijven wanneer zij in de stad moesten zijn, voor bijvoorbeeld zakelijke besprekingen of wanneer het buiten de stad te gevaarlijk was. Aan de Poelestraat tenslotte bevond zich het erf 'de Gronenborch', een deel van het bisschoppelijke landgoed dat vermoedelijk al vrij snel na 1040 door de bisschop is verpacht.

Opgraven, hoe gaat dat?

Een opgraving in binnenstedelijk gebied is een complexe operatie. Het betreft over het algemeen plekken die eeuwenlang bewoond en gebruikt zijn en dit zorgt voor een zeer 'rijk' bodemarchief, met een dik archeologisch pakket (de laag waarin de archeologische resten zich bevinden) en een vaak grote tijdsdiepte van de archeologische resten.

Om dit goed te kunnen onderzoeken en documenteren moet het opgraven in verschillende niveaus, ook wel vlakken genoemd, gebeuren. Afhankelijk van de dikte van het archeologische pakket verschilt het aantal vlakken. In Groningen zijn bij de verschillende opgravingen aan de Grote Markt Oostzijde gemiddeld 5 tot

6 vlakken aangelegd. Deze vlakken worden met hulp van een graafmachine netjes opgegraven, waarna ze worden getekend, soms met potlood maar tegenwoordig steeds vaker digitaal. De aangetroffen resten (sporen) worden genummerd en beschreven. Vondstmateriaal wordt verzameld en gelabeld, bodemonsters worden genomen en eveneens voorzien van een label. En daarna volgt het opgraven van het volgende vlak, tot de natuurlijke ondergrond is bereikt, in dit geval het dekzand.

De uitwerking, het echte werk!

In deze fase worden alle gegevens, vlaktekeningen, vondsten en monsters onderzocht. De archeoloog gaat bezig met de archeologische sporen, terwijl de vondsten en monsters door materiaalspecialisten wordt onderzocht. Bij de opgravingen is een enorme hoeveelheid vondsten geborgen. Het gaat om meer dan 35000 aardewerkscherpen, circa 26000 dierlijke botten, 1500 metaalvondsten en ongeveer 2000 stuks hout. Daarnaast de al genoemde 250 skeletten, glas- en steenvondsten en een grote hoeveelheid botanische bodemonsters (voor onderzoek naar zaden en pollen) en monsters voor 14^C onderzoek (organisch materiaal dat door middel van de 14^C -methode gedateerd kan worden).

Momenteel wordt er nog hard gewerkt aan het onderzoeken van de verschillende materiaalcategorieën. Toch zijn al enkele interessante resultaten bekend. In de opgraving van het Binnenterrein zijn waarschijnlijk erfsloten van drie vroegmiddeleeuwse erven aangetroffen. De erven zijn niet gelijktijdig en lijken in tijd in noordelijke richting op te schuiven. Mogelijk vormt de noordelijkste van deze drie erven de voorloper van de Bisschopshof. Van de Bisschopshof viel het zuidelijke deel binnen de opgraving van het Binnenterrein. De zuidelijke grens is te herkennen in een paar erf- of perceelsloten. Op het hof is een zeer indrukwekkende boomstamwaterput opgegraven, waarvan het hout van de stam door middel van 14^C onderzoek kon worden gedateerd op 1075 na Christus.

In het zuidoosten van de opgraving is een erfslot gevonden uit de 11-12e eeuw. Gezien de plek waar de sloot is gevonden gaat het om het uit historische bronnen bekende erf de Gronenborch. In het noordoosten

van het Binnenterrein zijn de funderingen van het stadhuis van het klooster Wittewierum aangetroffen. Het gaat om een zware bakstenen fundering die op basis van het formaat van de bakstenen en het metselverband vermoedelijk in het begin van de 14e eeuw is aangelegd. Om het huis zijn bijgebouwen, verschillende waterputten en de tuinmuren van het hof aangetroffen.

Al deze informatie zal, samen met de resultaten van de Oostwand en het Martinierkhof worden gebundeld in het rapport. Uiteindelijk leidt dit tot een stuk 'nieuwe' geschiedenis van Groningen.

Website en ledenwerving VVM

Wij attenderen onze leden op de nieuwe website van de Vereniging <https://www.vriendenmartinikerk.nl>. U kunt door uw kennissen te wijzen op deze site meehelpen om nieuwe leden te werven. Dat is dringend nodig omdat ons ledenbestand nogal teruggelopen is.

choonheid van religie

Egbert Modderman (1989) is kunstschilder en woont in Zwolle. Van 2007 tot 2012 heeft hij gestudeerd aan Academie Minerva in Groningen. In de jaren daarna heeft hij lessen gevolgd aan de Klassieke Academie in Groningen en aan de Florence Art Academy in Florence. In het afgelopen jaar heeft hij gewerkt aan de opbouw van zijn oeuvre. Met deze tentoonstelling in de Martinikerk treedt hij voor het eerst naar buiten met zijn werk.

Zijn schilderstijl valt te omschrijven als figuratief met een dramatische en religieuze insteek. Op zijn schilderijen zijn levensgrote figuren te zien die in hun pose of in de relatie tot elkaar de mooie aspecten van religie laten zien, zoals onschuld, vergeving, troost en barmhartigheid. Dit is de schoonheid van religie.

De figuren kijken de toeschouwer aan en vragen om interactie. Door hen te ontdoen van alles waardoor ze in een bepaald tijdsbeeld te plaatsen zijn, en te kleden in vormloze doeken tegen een neutrale achtergrond krijgen de schilderijen een tijdloos karakter.

Inspiratie voor deze schilderijen haalt de schilder uit zijn eigen achtergrond, de christelijke traditie. Vanuit deze traditie kent hij de verhalen waarin menselijkheid in al haar eenvoud, complexiteit en dramatiek naar voren komt.

*Egbert Modderman:
Onschuld (2016)*

Informatie

De tentoonstelling is geopend van vrijdag 1 juli tot en met zaterdag 27 augustus. Op dinsdag tot en met zaterdag van 11-17 uur, op zondag van 14-17 uur. De toegangsprijs bedraagt €1,00 per persoon, kinderen tot 12 jaar en leden van de Vereniging Vrienden Martinikerk gratis.

LET OP: de kerk is tijdens de tentoonstellingsperiode een aantal dagen **NIET** open. Kijk voor de exacte openingsdata op onze website: www.martinikerk.nl

De Pelikaan met haar jongen

Peter Hoffer

Op het meest westelijke gewelf van het noordelijke zijschip van de Martinikerk is een intrigerende schildering te vinden. Afgebeeld is een pelikaan (dat moet het in ieder geval voorstellen) met haar drie hongerige jongen. De pelikaan heeft zichzelf met haar snavel tot bloedens toe verwond.

De bron van dit verhaal is de 'Physiologus', een didactische christelijke tekst uit de derde of vierde eeuw waarvan de middeleeuwse bestiaaria zijn afgeleid (verzamelingen middeleeuwse moraliserende vertellingen over bestaande of mythische dieren). Deze in het Grieks geschreven tekst bestaat uit een collectie verhalen over (fabel)dieren uit de oudheid. De verhalen zijn bedoeld ter illustratie van diepere Christelijke betekenissen die men in de natuur dacht te vinden. Betekenissen in religieuze, dogmatische en allegorische zin.

De anekdote over de pelikaan verhaalt hoe de jonge pelikanen de moeder in het gezicht pikken. De moeder wordt boos en doodt haar jongen. Na drie dagen krijgt ze spijt; ze pikt met haar snavel de rechterkant van haar borst open en wekt haar jongen met haar eigen bloed weer tot leven.

De bijbehorende symboliek is als volgt: de pelikaan staat voor Christus, die aan het kruis zijn bloed vergiet voor de mensheid. De wond zit in de rechter borst evenals de wond van de lans bij Christus. Volgens een ander verhaal symboliseert de pelikaan de Opstanding omdat ze haar kinderen uit liefde heeft doodgedrukt en weer tot leven heeft gewekt met haar eigen bloed. Een pelikaan, op haar nest zittend, haar jongen voedend met haar eigen bloed, geldt al heel lang als symbool van de zelfopofferende liefde. Het verhaal kan zijn ontstaan doordat de pelikaan haar jongen voedt met roodachtig, halfverteerd voedsel uit haar keelzak. Ook krijgen sommige soorten in de broedtijd rode vlekken op de borst.

Mede door een sacramentshymne van Thomas van Aquino wordt de pelikaan in de late middeleeuwen een symbool voor de Eucharistie. Na de middeleeuwen wordt de pelikaan populair als symbool voor sociale en medische zorg. Hij kan ook een attribuut voor boetvaardigheid zijn; dit naar aanleiding van de vijfde boetpsalm, Psalm 102 vers 6: 'Ik ben een roerdomp der woestijn (pellicanus solitudinis) gelijk geworden, ik ben geworden als een steenuil der wildernissen.'

Giotto (1267-1337) is een van de eersten die de pelikaan bij het kruis afbeeldt. Ook daarna blijft het een geliefd thema in de beeldende kunst. Waarvan akte in de Martinikerk.

Orgelconcerten georganiseerd door de Stichting Avondmuziek Martinikerk Groningen.

Aanvang 20.00 uur. De kerk is open vanaf 19.30 uur.

Toegang €10,00. (m.u.v. het concert op 15 juni, hiervoor bedraagt de toegang €15,00). Meer informatie: www.avondmuziek.nl

Woensdag 15 juni	Ton Koopman
Woensdag 22 juni	Leonore Lub
Woensdag 29 juni	Jacco van Leeuwen
Woensdag 6 juli	Leo van Doeselaar
Woensdag 13 juli	Erwin Wiersinga
Woensdag 20 juli	Bart Jacobs
Woensdag 27 juli	Aart Bergwerff
Woensdag 3 augustus	Pieter Jelle de Boer en Anne-Gaëlle Chanon
Woensdag 10 augustus	Eeuwe en Sybolt de Jong
Woensdag 17 augustus	Matthias Neumann
Woensdag 19 augustus	Wolfgang Zerer

Lunchpauzeconcerten

Lunchpauzeconcerten door jonge talentvolle organisten georganiseerd door de Stichting Groningen Orgelland, Prins Claus Conservatorium en Stichting Martinikerk Groningen

Aanvang: 12.45 uur. Toegang €1,00.

Vrijdag 17 juni	Matthew Schembri
Vrijdag 24 juni	Alvaro Carnicero
Vrijdag 1 juli	Harm Woltjer
Vrijdag 8 juli	Bob van der Linde
Vrijdag 15 juli	studenten Internationale Zomeracademie
Vrijdag 22 juli	Diederik Blankestijn
Vrijdag 29 juli	Erwin Wiersinga m.m.v. Joseph Lia, bariton (i.k.v. Peter de Grote Festival)
Vrijdag 5 augustus	Jos Maters
Vrijdag 12 augustus	Misun Kim
Vrijdag 19 augustus	Ana Lucia Buzon Rios

Orgeldemonstraties

Dit is een klankdemonstratie van het hoofdorgel met uitleg over het orgel. De demonstraties worden verzorgd door de Stichting Groningen Orgelland. Aanvang: 14.30 uur. Toegang €1,00.

Zaterdag 2 juli	Erwin Wiersinga
Zaterdag 9 juli	Henk de Vries
Zaterdag 16 juli	Leo van Doeselaar
Zaterdag 23 juli	Tymen Jan Bronda
Zaterdag 30 juli	Jelte Hulzebos
Zaterdag 6 augustus	Vincent van Laar
Zaterdag 13 augustus	Eeuwe Zijlstra
Zaterdag 20 augustus	Pieter Pilon
Zaterdag 27 augustus	Sietze de Vries